

PŘÍKLAD VÝUKY RURÁLNÍ SOCIOLOGIE NA ČZU V PRAZE

THE CASE OF TEACHING OF RURAL SOCIOLOGY AT CUA PRAGUE

Lucie Kocmánková-Menšíková, Blanka Hašová

Anotace

Příspěvek „Příklad výuky rurální sociologie na ČZU v Praze“ ukazuje možný způsob výuky tohoto předmětu na dvou různých přístupech v sociologickém empirickém výzkumu. Kvantitativní přístup je možné deklarovat na příkladu výzkumu motivů, vedoucích nehuspodařící vlastníky půdy k nehuspodaření (resp. volbě náhradních aktivit) na jejich půdě. K objasnění kvalitativního přístupu je možné užít pokusu hypoteticky odpovédět na otázku (hádku), zda či jak je možné (v případě půdního vlastnictví) vlastnit méně, než pronajímat. Závěr uvažuje o využití takto nabytých znalostí studentů v praxi.

Abstract

Rural sociology as a detached scientific discipline has become a very significant field of interest in recent Czech society. As a consequence, rural sociology is being added to teaching programmes at all types of universities. The Czech University of Agriculture in Prague has done so as well. We, as rural and regional development Ph.D. students, are involved and participate in teaching of rural sociology. The teaching consists of lectures, which are given by professors or other academics, and consecutive seminars where the theoretical concepts of qualitative and quantitative approach in sociological empirical research are applied in a practical way. We focus on methods and techniques of sociological research, on the creation of questionnaires, and on further techniques of data collecting and data processing. At the same time, we try to motivate the students towards an independent scientific way of working where we stress oral presentations and written skills, individual activity, and interest in public affairs, as well as in the processes of recent rural areas development. Professional knowledge thus gained should contribute to a scientific handling of the diploma thesis. In parallel, the students should form the basis of successful assertion in their future jobs. In a very specific way, the knowledge gained should contribute to the development of regional agencies, which present a wide basis for assertion of rural sociology graduates.

Klíčová slova

Kvantitativní a kvalitativní přístup v sociologickém empirickém výzkumu, půda, půdní vlastnictví, nehuspodařící vlastníci.

Key words

Quantitative and qualitative approach in sociological empirical research, land, land ownership, non farming land owner.

Úvod

Rurální sociologie jako vědní disciplína se stává stále významnějším oborem současné společnosti. Z tohoto důvodu je stále častěji zařazována do výukových programů na všech typech vysokých škol. Ani ČZU není v tomto ohledu výjimkou.

Během komunistické éry bylo vyučování jak sociologie, tak zejména rurální sociologie značně omezováno. S příchodem demokracie ovšem se tyto vědní disciplíny

dostaly do popředí. Od devadesátých let dochází k zavedení rurální sociologie jako samostatného předmětu do výuky na Katedře humanitních studií ČZU v Praze. Zájem a popularita rurální sociologie je patrná i v narůstajícím počtu diplomových prací a v poslední době i stále větším zájmu o doktorské studium tohoto oboru.

My jako doktorandky oboru rurální a regionální rozvoj venkovského prostoru se aktivně zapojujeme a účastníme výuky rurální sociologie. Tato výuka sestává z přednášek, které vede profesor či docent a následného cvičení, v němž jsou prakticky aplikovány kvalitativní a kvantitativní přístupy v sociologickém empirickém výzkumu. Během cvičení se soustředíme na metody a techniky sociologického výzkumu, procvičujeme zejména konstrukci dotazníku a další techniky sběru a zpracování dat.

Teoretické rozdíly mezi kvantitativním a kvalitativním přístupem v sociologickém empirickém výzkumu

Cílem příspěvku bude přiblížit způsob a průběh výuky rurální sociologie na Provozně ekonomické fakultě ČZU v Praze. Budeme vycházet z materiálů zpracovaných jak během našeho vlastního studia, tak i během naší krátké zkušenosti s vyučováním rurální sociologie¹. V tomto příspěvku se zaměříme především na konkrétní ukázkou procvičování rozdílu mezi kvalitativním a kvantitativním přístupem v sociologickém empirickém výzkumu – dle toho, jak se je snažíme objasnit studentům. Tento rozdíl se pokusíme ilustrovat na příkladu dvou uskutečněných výzkumů.

Cílem kvalitativního přístupu není kvantifikace a matematizace – tedy přesnost vyjádření předem hypoteticky vymezeného problému a následné testování hypotéz tak, jak je tomu u přístupu kvantitativního, ale snaha o nové či jiné nazírání a porozumění problému, tj. odhalování – a teprve pak vytváření, případně „dotvoření“ hypotézy nové. Všechno snažení by mělo v poslední fázi kvalitativního výzkumu vést, a v některých případech i vede, až k vytváření nových teorií. (To se ovšem podaří jen málokterému výzkumníkovi.) Ve své knize definuje DISMAN kvalitativní výzkum jako „nenumerické šetření a interpretace sociální reality, jehož cílem je odkrýt význam podkládaný sdělovaným informacím“, oproti tomu o kvantitativním výzkumu tvrdí, že „může nalézt řešení jen pro takové problémy, které je možno popsat v termínech vztahů mezi pozorovatelnými proměnnými (DISMAN 1998).

Dále se snažíme zdůraznit, že oba zmíněné přístupy v sociologickém empirickém výzkumu jsou rozdílné také z hlediska volby logického postupu. Výše popsanému způsobu vytváření nových teorií odpovídá postup logikou **induktivní**. Induktivní postup tedy nezačíná teorií, nýbrž teorií končí. Začíná pozorováním (sběrem dat), pátrajícím po případných pravidelnostech a vzorcích, snad existujících v „objektivní“ realitě. Objevené pravidelnosti jsou formulovány do předběžných závěrů – hypotéz (mohou být ověřovány dalším pozorováním) a na konci stojí nová teorie. Proti tomu výzkum vedený kvantitativním způsobem postupuje logikou **deduktivní**. Výzkum zvoleného problému začíná konceptualizací – jako znalostí soustředěných v již existujících teoriích nebo obecně formulovaných problémech, ty jsou přeloženy do jazyka hypotéz, a po nutné dávce redukce a transformace tohoto problému dochází pochopitelně k jeho značnému „zploštění“. Následuje sběr dat, a jejich podrobná analýza vyúsťuje do konečného vyhodnocení, zda se předpokládané souvislosti ověřily (a nakolik) či nikoliv, zda budou přijaty navržené hypotézy jako platné, či zda se budou muset odmítnout.

Zobecnění (generalizace) u kvalitativního výzkumu – pracujícího s poměrně malým vzorkem respondentů (velikost vzorku zde není rozhodující) získaných postupem výběru, jehož kritériem je saturace problému (ne populace; a jistota, že dalším zkoumáním v terénu již nezískám více potřebných informací) ve všech jeho rovinách – není možné. Neznamená to, že by kvalitativní výzkum

¹ Na tomto místě je důležité podotknout, že se zmíněnou problematikou nezabýváme příliš dlouhou dobu. Jsme totiž v prvním ročníku doktorského studia na katedře humanitních věd. Budeme tedy vycházet z našich dosavadních, ne příliš rozsáhlých zkušeností. Přesto se ale domníváme, že i přes tuto skutečnost disponujeme celou řadou zajímavých a cenných postřehů, které jsme načerpaly během jednoho semestru výuky rurální sociologie i během našeho vlastního studia. Dalším podstatným aspektem je, že tato výuka se uskutečňuje na ekonomické fakultě, kde je humanitním vědám připisována pouze okrajová důležitost. Přesto z vlastní zkušenosti a dosavadní praxe víme, že právě studium humanitních oborů, zejména sociologie, nesmí být opomíjeno. Tento fakt se promítá i do našich disertačních prací - zabýváme se občanskou společností a sociálním a kulturním kapitálem na lokální úrovni.

závěry nepřinášel, jen jich není možné využít pro úsudek, v jaké míře platí pro jiné objekty než ty, které byly zkoumány. Opakem je výzkum kvantitativní, který pracuje řádově se stovkami až tisíci respondenty, vybranými náhodným nebo záměrným výběrem a je statistickou procedurou ošetřen tak, že si může dovolit generalizovat výsledky svého výběrového šetření na populaci, které se zkoumaný problém týká.

Z uvedených odlišností mezi oběma přístupy odvodíme nyní i rozdíly mezi **validitou a reliabilitou** při získávání dat u každého z nich. Postup, odpovídající kvalitativnímu výzkumu, bude svědčit u získaných dat o *vysoké validitě* (výzkumník informace neredukuje), ale zároveň o *nízké reliabilitě*. Ta bývá obvykle způsobena *slabou standardizací*, i tím, že respondent se v podstatě sám rozhoduje o tom, zda nám „něco“ vůbec sdělit chce a sdělí; a pokud nám „něco sdělí“, zda bude mít pro nás informace dostatečnou vypovídací schopnost, výzkumník se tedy snaží o co nejobsažnější sběr dat a jeho příchod do terénu by se měl podobat „nepopsanému listu“, aby docházelo k co možná nejmenší míře zkreslení mezi informací původní a reprodukovanou. Získané informace tak mají „hlubokou kvalitu“ a tím i vysokou validitu. Naopak u kvantitativního výzkumu je získávání dat velmi omezeno *silnou standardizací* (zpravidla výzkumného nástroje a potřebou jistoty, že každý respondent pochopí „stejně“, i když odpoví „různě“). Získaná data proto mají *vysokou reliabilitu*, ale jejich kvalita a tím i *validita je nízká*. To znamená, že techniky s požadavkem na vysokou míru standardizace omezují „hloubku“ získaných informací, zato možnost generalizace je výhodou tohoto postupu.

Ač jsou oba přístupy rozdílné (jak jsme už popsali), ani jeden ani druhý nemůžeme jednoznačně určit za lepší či horší. Každý má svá pro a proti, a jen dle zkoumané problematiky, kterou výzkumník řeší, musí sám rozhodnout, který z obou přístupů je použitelnější pro daný problém (případně etapu výzkumu) více.

Příklad sociologického výzkumu kvantitativního typu

Téma výzkumu „MOTIVY NEHOSPODAŘENÍ NEHOSPODAŘÍCÍCH VLASTNÍKŮ PŮDY“ bylo zároveň výzkumným problémem (KOCMÁNKOVÁ-MENŠÍKOVÁ 2001). Obecná hypotéza takto zvoleného výzkumného problému byla stanovena takto: „*Čím více motivů k nehosподаření nehosподаřící vlastníci půdy mají, tím spíše volí prodej nebo darování půdy*“. Z obecné hypotézy, jak to vyžadují pravidla pro konstrukci empirického modelu výzkumného problému, vycházel i přirozený systém se svými obsahovými proměnnými.

Vnitřní obsahové proměnné:

OP₁ – motivy nehosподаření (bariéry vedoucí vlastníky půdy na půdě nehosподаřit)

OP₂ – náhradní aktivity (co vlastníci dělají, když nehosподаří)

<u>Motivy nehosподаření</u>	- prostorové	<u>Náhradní aktivity</u>	- pronájem půdy
	- osobní		- prodej půdy
	- ekonomické		- darování půdy
	- psycho-sociální a kulturní		- ponechání půdy „ladem“

Vnější obsahové proměnné:

- rozloha vlastněné půdy	
- dosažené vzdělání	- existence někoho v rodině, kdo rozumí zemědělství
- tradice	- existence blízké osoby, která rozumí zemědělství
- členství v družstvu	- existence zemědělského podniku v okolí vlastněné půdy

Pro vnitřní i vnější obsahové proměnné byly stanoveny operační definice, tj. rozhodnutí, jakým způsobem budeme jednotlivé zvolené proměnné měřit. Taktéž bylo stanoveno 19 pracovních hypotéz vycházejících z již zmíněné hypotézy obecné. Ke zkoumání byla zvolena populace nehosподаřících vlastníků půdy v ČR, jejíž seznam (jako oporu výzkumu) jsme si mohli opatřit výpisem z katastru pozemků na Katastrálních úřadech příslušných obcí. Vzorek respondentů jsme

vybrali tak, aby 1/3 vzorku byla z oblasti nezemědělské – okolí Nového Města na Moravě, 1/3 z oblasti polozemědělské – Kelečsko a 1/3 z oblasti zemědělské – okolí Hustopečí u Brna.

Jako techniku sběru dat jsme zvolili dotazník, neboť jsme byli přesvědčeni, že zvolený problém můžeme a dokážeme natolik standardizovat, že přítomnost tazatele nebude nutná.

Terénní šetření jsme chtěli začít provádět tak, aby celkový počet respondentů byl 60, tj. na každou ze zmíněných oblastí 20. Vzhledem k problémům, které se během práce vyskytly, se však počet respondentů zúžil pouze na 40, navíc jsme neprováděli oficiální výzkum, proto jsme byli nuceni provést terénní šetření pouze v oblasti polozemědělské, neboť tato oblast nám byla nejvíce známá, a proto jsme mohli vycházet z toho, že respondenty v této oblasti známe a víme, kteří z nich vlastníky půdy jsou, a kteří na ní nehuspodaří².

Výsledkem terénního šetření byl konečný soubor 42 dotazníků (ze 46 rozdaných, 1 dotazník jsme museli vyřadit a 3 přišly poštou v době, kdy jsme již měli zpracovány výsledky třídění prvního stupně), z nichž bylo 61,9% mužů a 38,1% žen. Z celkového počtu respondentů necelá 1/3 vlastnila půdu o výměře do 1,99ha, po 1/5 kategorie o výměře od 2 do 4,99ha (19%) a od 5 do 9,99ha (21,4%). Téměř 1/3 respondentů (28,6%) vlastnila půdu o výměře od 10 do 49,99ha. Závěrem jsme mohli konstatovat, že držba půdy a struktura vlastníků je v této zkoumané polozemědělské oblasti vzhledem k mnohem rozdrobenější držbě půdy v ČR koncentrovanější.

Na začátku práce jsme předpokládali, že respondenti se svou půdou, kterou vlastní a na které nehuspodaří naloží tak, že ji pronajmou, darují, prodají nebo nechají ležet ladem a na základě tohoto předpokladu jsme také konstruovali své pracovní hypotézy. Překvapením pro nás však bylo, že všichni respondenti (až na jednoho, který půdu nechal ležet ladem) svou půdu pronajali. Proto z dat, která jsme získali, jsme nemohli naše pracovní hypotézy ověřit. Proto jsme byli nuceni na základě získaných výsledků zaměřit naši práci jiným směrem a pokusit se vytvořit hypotézy nové. Došli jsme k závěru, že bychom se mohli pokusit posoudit, jaké důvody by mohly vést nehuspodařícího vlastníka půdy k tomu, že by se své půdy v případě nutnosti ujal nebo k tomu, že by kvůli hospodaření opustil své dosavadní zaměstnání. Vytvořili jsme tak 8 nových pracovních hypotéz, z nichž se většina potvrdila, jen některé se potvrdily částečně.

Tato práce zřejmě obsahovala značné množství nepřesností, které plynuly z našich nedostatečných sociologických znalostí a také z nutnosti příliš velkého zploštění problému, který by jinak vyžadoval mnohem podrobnější zkoumání. Avšak přesvědčili jsme se jak my – kteří jsme výzkum prováděli, tak i studenti, kterým na této studii demonstrujeme příklad kvantitativního způsobu výzkumu, jak je sociologické zkoumání náročné a práce vědce výzkumníka namáhavá.

Příklad sociologického výzkumu kvalitativního typu

Proč nemalá část nehuspodařících vlastníků uvádí menší výměru půdy vlastněné než půdy pronajímané? **Odpověď na tuto otázku – hádanku³ bylo cílem kvalitativního šetření, kterého užijeme zároveň jako příkladu tohoto typu výzkumu (KOCMÁNKOVÁ-MENŠÍKOVÁ 2001). Budeme při tom vycházet ze zcela specifické situace v České republice.**

Příprava k řešení zvoleného problému, byla založená na podrobném a obsáhlém studiu odborné literatury (především sociologické, dále historické a kulturně antropologické). Co odborná literatura již „nemohla obsáhnout“, jsme se snažili nalézt v literatuře krásné⁴. Ve všech pramenech jsme se snažili nalézt a co možná nejbedlivěji postihnout význam pojmu vlastnictví se zřetelem k vlastnictví půdnímu, zaměřovali jsme se především na to, jakým vývojem půdní vlastnictví prošlo (BLÁHA 1925, GILLETTE 1928, GALLA 1939, MAUREL 1996. V české společnosti byl tento proces navíc podpořen stálými zásahy do půdní držby – pozemkovými reformami, kolektivizací, ale i

² Většinou jsme se setkali s příznivým ohlasem respondentů, kteří nám – až na malé výjimky, které se týkaly spíše žádostí o podrobnější informování o práci a čemu ona práce poslouží, než nepřijemných reakcí – dotazníky ochotně vraceli.

³ Tato otázka, je postavena jako hádanka, či chceme-li jako rébus, který vyplynul z výzkumu proběhnuvšího v letech 1997-1999 výzkumného týmu LOŠŤÁK, HUDEČKOVÁ: „Institucionální transformace českého zemědělství: Chování nehuspodařících vlastníků půdy“ (Tento výzkum byl řešen s podporou Research Support Scheme of the OSI/HESP pod číslem projektu 1208/1997: Institutional Change in Czech Agriculture: The Behaviour of Non-Farming Landowners a ve spolupráci s rurálními sociology z Missouriské university v USA). Navazoval na další, v minulosti již uskutečněné výzkumy, a všechny spolu se snaží o co nejvěrohodnější objasnění mechanismů, jež působí – tady a nyní – tj. na současný český trh půdy (bezesporně ovlivněný jak historicky, tak až příliš častými otřesy na sociální scéně české společnosti zvláště během posledních desetiletí), jako součástí soudobé sociální změny v českém zemědělství a na venkově.

⁴ S tématem souvisel film V. JASNÉHO VŠICHNI DOBRÍ RODÁCI.

dekolektivizací půdy. Zaměřili jsme se také na to, jak je s půdou nakládáno nyní – ať jejími vlastníky či nevlastníky (HUDEČKOVÁ – LOŠŤÁK 1999).

S půdou souvisí také lidé – jejich vztah k půdě a jejímu vlastnictví, vztah k hospodaření na ní (obojí měnící se vlivem modernizace). Dále motivy, vedoucí vlastníky na půdě nehosподаřit, význam půdního vlastnictví pro ty, kdo půdu vlastní a své vlastnictví neobhospodařují a jejich jednání. Dříve to bylo jasné. Půdní vlastnictví bylo hlavní složkou sociálně ekonomického statusu venkovana a jeho rodiny. Tento význam byl rušen již modernizačními procesy (urbanizací a industrializací), v české společnosti dále procesem kolektivizace, podílejícím se na zeslabování a postupném vytrácení původního významu půdy pro naprostou většinu obyvatel venkova. Procesem, který jsme si zvykli nazývat dekolektivizací, byla „odysea českého půdního vlastnictví (prozatím) završena“, neboť napomohla utváření specifické velké skupiny vlastníků půdy, kteří na ní nehosподаří.

Položili jsme si tedy konkrétní otázku: Postupují vlastníci půdy podle vzoru „co neužívám, to nevlastním“, který většinově platil v době předkolektivizační a kolektivizace ho paradoxně upevnila? To už byla otázka, kterou se zabývala empirická část výzkumu, v němž jsme postupovali dle pravidel pro sociologický výzkum kvalitativního charakteru. Tento přístup si nečiní nároky na generalizaci výsledků, ale jeho úkolem je objevovat nové pravidelnosti, které jsou dále „vtěleny“ do nových hypotéz. To bylo také cílem výzkumné práce – hypoteticky odpovědět na otázku: **zda či jak je možné domnívat se, že méně vlastním, než pronajímám.** Právě takovéto výpovědi o půdním vlastnictví se objevovaly ve výše zmíněném výzkumu, který byl uskutečněn v letech 1997 – 1999 v oblasti, z níž pochází jedna z autorek.

V rozhovorech s dotazovanými nehosподаřícími půdními vlastníky jsme pokládaly vždy jednu otázku, která byla stěžejní: **„jak si vysvětlujete, že je možné méně vlastnit než pronajímát“.** Díky příležitosti jsme však měly možnost tutéž otázku položit také třem francouzským rolníkům, v jejichž společnosti dosud nebylo půdní vlastnictví nikterak přerušované a nevyvíjelo s takovými zvraty jako ve společnosti české. Naskytla se nám tak možnost velmi zajímavého srovnání.

V závěrečné části práce jsme konfrontovaly nabyté teoretické znalosti s výsledky, zjištěnými při terénním šetření. Dospěla jsem k následujícím závěrům:

Reakce na položenou otázku byly ve všech případech shodné (u českých nehosподаřících vlastníků i u francouzských rolníků) v tom smyslu, že „něco takového přece není možné“, ale rozdílné v tom smyslu, že čeští nehosподаřící vlastníci dokázali vysvětlit, proč to někdo může říkat. Pro francouzské rolníky byla odpověď jednoznačná – „to není možné, nemá smysl o tom mluvit“. Z rozdílu reakcí na kladenou a zodpovídanou otázku českými nehosподаřícími vlastníky a francouzskými rolníky usuzuji na bytostné rozpojení a přetržení triády vlastnit – pracovat – rozhodovat. Odůvodňuji to až příliš častými změnami v české půdní držbě.

Ona **proč** (je možné více pronajímát než vlastnit) čeští nehosподаřící vlastníci směřovali do oblastí:

- samotných nehosподаřících vlastníků – je to vlastník, který nemá přehled o své půdě
- nájemců půdy – je to družstvo, které má nepořádek v náležitostech, týkajících se najímání půdy
- záměny pojmu „vlastnit“ a „užívat“ dnešními vlastníky půdy
- minulosti – jsou to zvláštní praktiky, které se dříve užívaly a lze jimi vysvětlovat zmíněné nelogické odpovědi.

Výpovědi, ač nejsou přímou odpovědí na hledanou otázku, jsou dokladem toho, že nejen vlastníci, ale i nájemci nemusí mít jasnou představu o půdě vlastněné, najímané či pronajímané. Vlastník není ochoten urovnat případné smluvní nedostatky s nájemci (pokud mu to výslovně nevádí) a nájemce půdy pak se svěřeným majetkem nakládá, ale někdy ani

neví, že zahrnuje i půdu, kterou užívá sám vlastník a nájemce za ni platí daň státu a nájemné pronajímateli.

V závěru bylo tedy konstatováno následující: Nacházíme-li nelogické výpovědi ne hospodářických vlastníků o jejich vlastnictví a pronájmu půdy, je to možné nejen proto, že se neorientují v pojmech vlastnictví a užívání, ale také proto, že nájemci chybují při najímání půdy včetně smluvních závazků.

Závěr

Vedle těchto specificky rurálně-sociologických témat věnujeme rovněž pozornost otázkám současného dění. Jedná se zejména o regionální rozvoj a programy strukturálních fondů Evropské unie, věnovaných venkovskému prostoru, jmenovitě pak programu SAPARD.

Rovněž se snažíme studenty motivovat k samostatné vědecké činnosti, založené na adekvátním ústním i písemném projevu, aktivitě a zájmu o veřejné dění a procesy probíhající v současném venkovském prostoru. Klademe důraz na týmovou práci a schopnost profesionálně prezentovat své prakticky založené projekty. Studenti sami musí zpracovat dotazník na jimi zvolené téma.

Takto získané znalosti by měly přispět k vědeckému zpracování diplomových prací studentů, ať už jsou zpracovávány na katedře humanitních věd či dalších katedrách Fakulty provozně ekonomické České zemědělské univerzity v Praze. Zároveň by měly studentům poskytnout základ pro jejich úspěšné uplatnění v budoucím zaměstnání. Zcela specifickým způsobem by pak znalosti měly přispět k rozvoji regionálních agentur, které představují největší možnost pro uplatnění absolventů rurální sociologie na ČZU. Na samotný závěr je vhodné uvést, že studenti z vlastní iniciativy projevují největší zájem o své budoucí uplatnění na pracovním trhu. Mezi další palčivé problémy patří i stav jejich jazykových schopností či budoucnost českého zemědělství a venkova po vstupu naší země do EU.

Literatura:

- BAUMAN, Z.: Sociologie. Praha. 1965.
BLÁHA, I.A.: Sociologie sedláka a dělníka. Praha. 1925.
DISMAN, M.: Jak se vyrábí sociologická znalost.
GALLA, K.: Dolní Roveň (Sociologický obraz české vesnice). Praha. 1939.
GIDDENS, A.: Sociologie. Praha. 1999.
GILLETTE, J. M.: Sociologie venkova. Praha. 1928.
HUDEČKOVÁ, H., LOŠTÁK, M.: Chování ne hospodářických vlastníků půdy: případ jedné lokality. *Zemědělská ekonomika*, 45,(1),s.15-25. 1999.
HUDEČKOVÁ, H., LOŠTÁK, M.: Nájemci půdy a její vlastníci (Kdo se chová jako vlastník?). In: *Agrární perspektivy VIII. – Konkurenceschopnost agrárního sektoru a integrační procesy*, s. 814-819. Praha. 1999.
HUDEČKOVÁ, H., LOŠTÁK, M.: Sociologie a její aplikace v regionálním/rurálním rozvoji. Skripta ČZU. Praha 2002.
JASNÝ, V.: Všichni dobří rodáci (film). Praha. 1968.
KOCMÁNKOVÁ-MENŠÍKOVÁ, L.: Ne hospodářící vlastníci půdy a motivy jejich nakládání s půdou. Zborník vedeckých prác z Medzinárodných vedeckých dní 2001. Nitra 2001.
KOCMÁNKOVÁ-MENŠÍKOVÁ, L.: Půda a její význam pro ne hospodářící vlastníky. Diplomová práce. ČZU v Praze. Praha 2001.
MAUREL, M.-C.: Strategie nabývání půdy a kapitálu v zemědělství středoevropských zemí. In: *Cahiers du CEFRES*, (11), s. 13-36. Praha. 1996.
VELKÝ SOCIOLOGICKÝ SLOVNÍK. Praha. 1996.

Kontakt

Ing. Lucie Kocmánková - Menšíková, katedra humanitních věd, Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita v Praze, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6 – Suchbátka, Česká republika
e – mail: kocmankova@pef.czu.cz

Mgr. Blanka Hašová, katedra humanitních věd, Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita v Praze, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6 – Suchbátka, Česká republika
e – mail: hasova@pef.czu.cz

